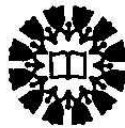


مبانی جغرافیای جمعیت

دکتر علی حیدری

تهران

۱۳۹۸



سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: حیدری، علی، ۱۳۵۲-

عنوان و نام پدیدآور: مبانی جغرافیای جمعیت / علی حیدری.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: دوازده، ۲۳۶ ص. مصور.

فروست: «(سمت)»: ۲۳۰۷. جغرافیا؛ ۱۳۱.

شابک: ۶-۷۶۵-۰۲-۶۰۰-۹۷۸ ۲۵۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Ali Heidari. Principles of Population Geography.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: جغرافیای جمعیت

موضوع: Population Geography

شناسهٔ فزود: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

پژوهشکدهٔ تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

رده‌بندی کنگره: ۳۰۹/۸ م ح / ۱۹۵۱ HB

رده‌بندی دیویی: ۳۰۴/۶

شمارهٔ کتابشناسی ملی: ۶۰۵۳۶۴

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکدهٔ تحقیق و توسعهٔ علوم انسانی



مبانی جغرافیای جمعیت

دکتر علی حیدری (عضو هیئت علمی دانشگاه یاسوج)

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۸

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: سمت

چاپ و صحافی: چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

قیمت: ۲۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و

عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: کلیات
۴	مفاهیم و تعاریف
۴	جمعیت
۵	جامعه آماری و جمعیت
۶	جمعیت‌شناسی
۷	جغرافیای جمعیت
۱۰	اهمیت جغرافیای جمعیت
۱۲	سال پایه و سال مقصد
۱۲	جمعیت میانه سال
۱۲	خانوار
۱۵	خودآزمایی
۱۷	فصل دوم: آمار و اطلاعات جمعیتی
۱۷	داده‌های جمعیتی و آمارهای جمعیتی
۱۹	مشخصه‌های جمعیتی و وقایع جمعیتی
۱۹	سرشماری
۲۱	روش‌های انجام سرشماری
۲۳	آمارگیری نمونه‌ای
۲۴	ثبت وقایع حیاتی
۲۵	سایر منابع اطلاعات جمعیتی
۲۶	نقایص اطلاعات جمعیتی
۲۷	پایگاه‌های اطلاعاتی
۳۰	خودآزمایی

۳۲	فصل سوم: الگوهای جغرافیایی پراکندگی و توزیع جهانی جمعیت
۳۲	توزیع جغرافیایی جمعیت دنیا
۳۵	توزیع عمودی جمعیت
۳۶	عوامل مؤثر بر توزیع و پراکندگی جمعیت
۳۷	اقلیم
۳۸	منابع آب
۳۹	خاک
۴۱	جغرافیای زیستی
۴۳	بیمارها
۴۴	منابع معدنی
۴۵	قابلیت های اقتصادی
۴۷	عوامل تاریخی-جغرافیایی
۴۸	توزیع جمعیت ساکن و غیر ساکن
۵۰	منحنی لورنز و توزیع جمعیت
۵۲	تراکم جمعیت
۵۲	تراکم حسابی
۵۳	تراکم زیستی
۵۴	تراکم شهری
۵۵	تراکم خانوار در واحد مسکونی
۵۶	خودآزمایی
۵۸	فصل چهارم: الگوهای جغرافیایی ساختمان جنسی و سنی جمعیت
۵۸	ترکیب جمعیت براساس جنس
۶۲	نسبت پسرزایی
۶۲	نسبت دخترزایی یا شاخص تألیف
۶۳	توزیع جمعیت براساس سن
۶۴	گروه بندی های سنی جمعیت
۶۵	هرم های سنی
۶۷	جوانی جمعیت و شاخص های آن
۶۹	نتایج جوانی جمعیت
۷۰	میانسالی جمعیت
۷۱	سالخوردگی جمعیت و شاخص آن
۷۱	علل سالخوردگی جمعیت
۷۳	الگوی سالخوردگی جمعیت جهان

۷۴	نتایج سالخوردگی جمعیت
۷۶	الگوی ترکیب سنی جمعیت جهان
۷۹	خودآزمایی
۸۰	فصل پنجم: الگوهای جغرافیایی سواد و آموزش جمعیت
۸۱	تعریف آموزش و سواد
۸۱	توزیع جمعیت بر حسب سواد
۸۲	نرخ باسوادی
۸۲	نرخ بی سوادی
۸۴	شاخص میزان کودکان ثبت نام نکرده در مدرسه
۸۵	رابطه میان جمعیت و برنامه ریزی آموزشی
۸۶	الگوی سواد در دنیا
۸۹	خودآزمایی
۹۱	فصل ششم: الگوهای جغرافیایی وضع فعالیت اقتصادی جمعیت
۹۱	تعریف جمعیت فعال و غیرفعال
۹۳	تعریف کار
۹۳	تعریف جمعیت شاغل
۹۴	تعریف جمعیت بیکار
۹۶	نسبت وابستگی یا سرباری یا بار تکفل ناخالص
۹۷	نسبت وابستگی یا سرباری یا بار تکفل خالص
۹۸	میزان عمومی فعالیت یا درصد جمعیت فعال
۹۹	نرخ مشارکت اقتصادی (نرخ فعالیت)
۱۰۰	دوره زندگی فعال
۱۰۰	بخش های فعالیت اقتصادی
۱۰۱	وضع شغلی
۱۰۲	الگوی اشتغال و بیکاری در دنیا
۱۰۴	اشتغال کودکان
۱۰۶	خودآزمایی
۱۰۷	فصل هفتم: الگوهای جغرافیایی ولادت و باروری
۱۰۸	میزان خام موالید
۱۰۸	الگوی جهانی موالید
۱۰۹	میزان باروری عمومی

۱۱۱	میزان باروری مبتنی بر ازدواج
۱۱۲	میزان باروری ویژه سن
۱۱۳	الگوی باروری ویژه سنی در دنیا
۱۱۴	میزان باروری کل
۱۱۷	الگوی باروری کل در دنیا
۱۱۸	روند باروری کل در دنیا
۱۱۹	باروری افتراقی
۱۲۳	میزان تجدید نسل
۱۲۳	میزان: اخالص تجدید نسل
۱۲۴	میزان: خالص تجدید نسل
۱۲۸	مفهوم نرخ جانشینی جمعیت
۱۲۹	الگوی جهانی تجدید نسل
۱۳۰	خودآزمایی
۱۳۱	فصل هشتم: الگوهای جغرافیایی مرگ و میر
۱۳۲	شاخص‌های مرگ و میر
۱۳۳	میزان مرده‌زایی
۱۳۳	میزان خام مرگ و میر
۱۳۴	میزان اختصاصی یا ویژه مرگ و میر
۱۳۵	نرخ سببی مرگ و میر
۱۳۷	علل مرگ و میر و سهم هر کدام
۱۳۸	میزان مرگ و میر مادران
۱۳۸	مرگ و میر اطفال یا نوزادان
۱۳۹	توزیع جغرافیایی مرگ و میر نوزادان
۱۴۱	مرگ و میر کودکان
۱۴۲	امید به زندگی در بدو تولد
۱۴۴	الگوی جهانی مرگ و میر
۱۴۶	مرگ و میر افتراقی (اختلافی)
۱۴۸	خودآزمایی
۱۴۹	فصل نهم: الگوهای جغرافیایی مهاجرت
۱۴۹	تعریف مهاجرت
۱۵۱	نظریه‌های مربوط به مهاجرت

۱۵۳	تأثیر عامل فاصله جغرافیایی در مهاجرت‌ها
۱۵۴	طبقه‌بندی مهاجرت‌ها
۱۵۵	مهاجرت‌های بین‌المللی یا خارجی
۱۵۵	الگوی مهاجرت‌های بین‌المللی
۱۵۶	مناطق مهاجرفرست دنیا
۱۵۷	مناطق مهاجرپذیر دنیا
۱۵۸	علل مهاجرت‌های بین‌المللی
۱۵۹	پیامدهای مهاجرت‌های بین‌المللی
۱۶۳	مهاجران داخلی
۱۶۴	میزان درون‌کوچی و برون‌کوچی
۱۶۴	میزان مهاجرپذیری
۱۶۴	میزان مهاجررسانی
۱۶۵	میزان خالص مهاجرت
۱۶۷	میزان ناخالص مهاجرت، یا میزان مهاجرت کل
۱۶۸	علل مهاجرت‌های داخلی
۱۷۰	نتایج مهاجرت‌های داخلی
۱۷۲	خودآزمایی
۱۷۴	فصل دهم: الگوهای جغرافیایی رشد و تحولات
۱۷۴	مفاهیم مرتبط با رشد جمعیت
۱۷۷	الف) رشد مطلق جمعیت
۱۷۷	ب) رشد طبیعی جمعیت
۱۷۸	نرخ رشد جمعیت
۱۷۸	روش‌های محاسبه نرخ رشد جمعیت
۱۷۸	الف) محاسبه نرخ رشد مطلق جمعیت
۱۸۱	ب) محاسبه نرخ رشد طبیعی جمعیت
۱۸۲	پیش‌بینی جمعیت
۱۸۳	زمان دو برابر شدن جمعیت
۱۸۳	هزاره جمعیتی
۱۸۴	رشد جمعیت و نظریه انتقال جمعیتی (گذار جمعیتی)
۱۸۶	سیاست‌های جمعیتی
۱۸۷	انواع سیاست‌های جمعیتی

پیشگفتار

جمعیت یکی از مهم‌ترین مباحث در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی - اقتصادی محسوب می‌شود و کمتر برنامه‌ای را می‌توان سراغ گرفت که بی‌نیاز از مطالعات جمعیتی باشد و به کامیابی دست یابد. به همین دلیل، اهمیت مطالعات جمعیتی در مراکز علمی و اجرایی به طور روزافزون در حال گسترش است.

رویکرد علمی دانش جغرافیا که تحلیل رابطه میان انسان و محیط را در کانون مطالعات خود قرار داده باعث شده است تا دروس مرتبط با جمعیت همواره در برنامه درسی گروه‌های آموزشی جغرافیا قرار داشته باشد. درس «جغرافیای جمعیت» از جمله دروس یادشده است که به عنوان درس پایه، تمامی دانش‌ریزان و رایش‌های مختلف جغرافیا آن را فرا می‌گیرند.

اگرچه به طور خلاصه هدف درس «جغرافیای جمعیت» آشنایی دانشجویان با مفاهیم تخصصی، روش محاسبه شاخص‌های جمعیتی و فاکتورهای علل و نتایج توزیع جغرافیایی جمعیت در گستره جهانی و منطقه‌ای است، اما می‌توان دست این درس همچون ابزار دانشجویان و پژوهشگران را در تحلیل‌های جغرافیایی توانمند و مباحث جغرافیایی را به سمت و سوی کاربردی شدن رهنمون می‌سازد.

تغییرات گسترده در سرفصل دروس جغرافیا در سال ۱۳۹۵ به ویژه در درس جغرافیای جمعیت ایجاب می‌نمود کتابی منطبق با سرفصل جدید وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تدوین شود و در دسترس دانشجویان و علاقه‌مندان قرار گیرد.

سعی شده است با سازمان‌دهی منسجم و فصل‌بندی جامع، اصول بنیادین مفاهیم اساسی و مباحث کلیدی جغرافیای جمعیت با حفظ انسجام و پیوستگی آن‌ها ارائه شود. در این راستا، جدیدترین داده‌های جمعیتی دنیا و ایران به کار بسته شده و نقشه‌های کتاب نیز بر پایه آن‌ها با استفاده از نرم افزار ArcGIS ترسیم شده تا نمایش بهتر داده‌ها میسر گردد.

با توجه به اینکه درس جغرافیای جمعیت، اغلب در اوایل دوره کارشناسی ارائه می‌شود و ممکن است دانشجویان هنوز در مباحث آماری ممارست لازم را به دست نیاورده باشد سعی شد که به بیانی ساده، مفاهیم جغرافیای جمعیت ارائه و با استفاده از مثال‌های ساده و کاربردی و به

شیوه گام به گام روش محاسبه شاخص های جمعیتی توضیح داده شود.

در ارائه مثال ها و همچنین تمرین ها، رویکرد بومی مد نظر بوده است تا خوانندگان گرمایی با مطالب کتاب راحت تر ارتباط برقرار نمایند و مباحث را به صورت ملموس و عینی فرا گیرند. وظیفه خود می دانم به عنوان عضو کوچکی از خانواده جغرافیای ایران از تلاش ها و زحمات افرادی که در این سرزمین از دیرباز تاکنون درخصوص آموزش و نشر مباحث جغرافیای جمعیت قدمی برداشته اند و اکنون خود را خوشه چین آن ها می دانم تقدیر نمایم. در این میان به نحو ویژه یاد و خاطره اسوه علم و اخلاق و چهره ماندگار جغرافیای ایران، زنده یاد استاد یدالله ابرید که در دوره کارشناسی افتخار شاگردی او را داشته ام و الفبای جغرافیای جمعیت را از او آموخته ام و پیشرو در مباحث جغرافیای جمعیت بودند، ارج می نهم.

به راستی که در فاصله اثر علمی مشوقانی هستند که نقش آن ها کمتر دیده می شود. از این روی کتاب را به سه سره فرزندانم که در طول دوره طولانی تألیف، حامی و همراهانی صمیمی و صبور بودند، تقدیم می کنم. همچنین از مسئولان محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سنتا) به خصوصاً مدیریت محترم گروه جغرافیای آن آقای دکتر بهلول علیجانی که انتشار این اثر به حمایت های ایشان مقدور نمی نمود، تشکر ویژه می نمایم.

موجب امتنان خواهد بود اگر خوانندگان از جمله با یادآوری کاستی ها و ارسال نظرات ارزشمند خود، اینجانب را در رفع ایرادات احتمالی کتاب در چاپ های بعدی یاری دهند.

علی حیدری

دانشگاه یاسوج

Ali.urban@yahoo.com

aheidari@yu.ac.ir